

A Historical Analysis of Adpositions in Middle & New Persian: Examining First *Feature* of Dryer's Branching Direction Theory

Fahimeh Shakiba^{*}, Hamed Mowlaei Kuhbanani^{}**

Fatemeh Mohammadi Rafsanjanipur^{*}**

Abstract

Language typology aims to determine linguistic types by considering the similarities and differences among languages. In historical typology, with reference to typological theories and universals, the linguistic types of each language are examined in historical periods. In the current research, taking into consideration the first Feature of Dreyer's branching theory (1992), the use of adpositions has been investigated in the Middle Persian text of *Kārnāmag ī Ardaxšīr ī Pābagān* and the New Persian book of *Zoroaster's last journey*. Also, it presents evidence for Dabirmoghaddam Theory (2013) and other researches which have claimed that Persian type is changing. Furthermore, this research tries to answer to this question that why Persian is not consistently a head-initial or head-final language in each period. The results indicate that although both Middle Persian and New Persian texts have both orders of this feature, both texts show a tendency toward preposition. The number of postpositions in Middle Persian is more than in New Persian, which also confirms its dominant tendency towards VO languages. This conclusion shows that New Persian is not in the stage of change of status and has followed a path similar to Middle Persian.

^{*} Assistant professor in Ancient Iranian Languages and Culture, Iranian Studies Department, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran (Corresponding Author), f.shakiba@vru.ac.ir

^{**} Assistant professor in Linguistics, Linguistics Department, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran, h.molaei@vru.ac.ir

^{***} M.A in Linguistics, Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Kerman, Iran, mohamadi.ent@gmail.com

Date received: 14/09/2023, Date of acceptance: 28/01/2024

Keywords: Typology, Dryer's Branching Direction Theory, *Adpositions*, Middle Persian, New Persian.

Introduction

To determine the linguistic category of Persian based on typological models, some researches have been conducted, and in some of them, hypotheses have been proposed about the non-correlation of sentence word order and the word order of other phrases.

Among noun phrases, the *Adpositional* phrase is one of the problematic phrases in linguistic studies; the reason for this is the existence of different definitions and functions for the *Adposition*. Some researchers, such as Dryer, believe that cross-linguistic findings show a tendency for verb-final languages to use postpositions and object-final languages to use prepositions (1991: 34). He and Haspelmath, in a comprehensive study, divided the world's languages into three categories of prepositions, interpositions, and postpositions based on the position of adpositions relative to the noun phrase. They believe that prepositions and postpositions are the most common forms of adpositions in the world's languages. However, the results show that some languages do not have prepositions at all or use prepositions and postpositions relatively equally (2011: 178). New Persian does not conform to Dryer's theory in this respect and is considered a typologically disharmonic language. To further examine this, here an attempt is made to study the historical course of this issue with consideration of evidence from Middle Persian.

Middle Persian, a language of the Western Middle Iranian branch, exhibits a unique adpositional usage pattern, employing adpositions both before and after the noun they modify (Abolghasemi 2013: 266). This characteristic sets it apart from many other languages, which typically adhere to either a prepositional or postpositional system.

To illustrate this distinctive feature, this response delves into a comparative study of adpositions in two notable texts: The Middle Persian *Kārnāmag ī Ardaxšīr ī Pābagān* and the New Persian *Zoroaster's last journey*.

Kārnāmag ī Ardaxšīr ī Pābagān, possibly dating back to the 7th century AD, narrates the life events, rise to power, and battles of *Ardaxšīr ī Pābagān*, the founder of the Sassanian Empire. In contrast, the novel *Zoroaster's last journey* (Keshvari, 2007) revolves around the life and deeds of Zoroaster.

Despite its significance in Middle Persian grammar, adpositional usage has received relatively scant scholarly attention. Among the notable contributions in this area are the works of Azhideh Moghaddam (2005 and 2009), which provide a comprehensive overview of Middle Persian adpositions. Additionally, Lazard (1975 and 1986), MacKenzie (1990), and Skjærvø (2013) have also addressed the topic of adpositions in their respective studies. In contrast, research on adpositions in New Persian is more extensive, with numerous studies complementing the existing grammar books (see bibliography).

This research stands out from previous work by employing a theoretical framework based on *Dryer's Branching Direction Theory* to examine adpositions in both Middle and New Persian. This novel approach offers a fresh perspective on adpositional usage in these two closely related languages.

The primary goal of this study is to determine the frequency of different types of adpositions: simple prepositions, compound prepositions, simple postpositions, and compound postpositions. In this context, the focus is on the occurrence frequency of prepositions, rather than the number of unique prepositions.

Here, the study delves into the classification of adpositional phrases (APs) based on the position of the core, the central element of the phrase. To effectively categorize APs, both structural and semantic criteria are employed. This approach ensures greater precision and confidence in identifying and analyzing APs.

The study aims to address the intriguing question of why Persian, throughout its Middle and New Persian stages, has not consistently adhered to either a core-initial or core-final typology. Instead, Persian exhibits characteristics that fall between these two extremes, possessing elements of both. This typological ambiguity sets Persian apart from languages that exhibit a more consistent core-initial or core-final structure.

Methodology

This research employs *Dryer's Branching Direction Theory* (1992) to examine the usage of adpositions in Middle Persian text from the *Kārnāmag ī Ardaxšīr ī Pābagān* and New Persian text from *Zoroaster's last journey*. *Dryer's Theory* is based on the correlation between 23 pairs of features and the order of verb and object across languages. Features 1 (postposition/preposition) and 23 (object-verb order) exhibit unique behavior in both Middle and New Persian, encompassing examples of both possibilities. Hence, they are termed “bifurcated features”. The

study provides a statistical analysis of the frequency of each variant of Dryer's Feature 1 in the two selected works of Middle and New Persian. This analysis serves as evidence for further examination of DabirMoghaddam's Hypothesis 34 (2013) and other works that claim a shift in Persian's typological alignment.

Findings and Observation

In Middle Persian text:

- 91.3% of prepositional phrases (PPs) exhibit core-initial (prepositional) structure.
- 7.3% of PPs exhibit core-final (postpositional) structure.
- 1.4% of PPs exhibit both core-initial and core-final structure.

In New Persian text:

- 73% of PPs exhibit core-initial structure.
- 27% of PPs exhibit core-final structure.

Both Middle and New Persian demonstrate a preference for prepositional over postpositional PPs. Furthermore, New Persian exhibits a particularly strong inclination towards prepositional PPs, with only one postposition (“rā”) and even its status as a true postposition being debated among linguists.

Conclusion

The proportions of core-initial and core-final prepositional phrases (PPs) in the two analyzed works do not exhibit a perfect match, and Middle Persian has a higher number of postpositions. The lower percentage of postpositions in Middle Persian is attributed to the author's emphasis on the dominant prepositional tendency in each work individually, rather than indicating a typological shift from Middle to New Persian. According to Dryer (1992), object-verb (OV) languages tend to use postpositions, while verb-object (VO) languages tend to use prepositions. Since both languages retain both OV and VO word order and exhibit an intermediate position between strong verb-final and strong verb-initial languages, it can be concluded that while both works exhibit an intermediate OV-VO order, both languages also exhibit an intermediate preposition-postposition order. Based on the statistics presented here, Middle Persian, with its higher number of postpositions, may naturally lean towards OV languages, while New Persian, with only one postposition (“rā”), may lean more towards VO languages.

Bibliography

- Abolghasemi, Mohsen. (1999). *A Brief History of Persian Language*. Tehran: Tahouri Publications. [in persian]
- Abolghasemi, Mohsen. (2006). *History of Persian Language*. Tehran: Samt Publications. [in persian]
- Abolghasemi, Mohsen. (2013). *Historical Grammar of Persian Language*. Tehran: Samt Publications. [in persian]
- Akhlaqi, Faryar, & Mosavi, Pooneh. (2019). "Word Order Typology in the Western and Eastern Dialects of Gilaki Language." *Persian Language and Iranian Dialects* (Adab Pazhuhi), 4(1 (Serial 7)), 85-111. [in persian]
- Alborzi, Parviz. (2016). *Sentence Linguistics: A Comprehensive Look at Language Issues*. Tehran: University of Tehran. [in persian]
- Al-Sha'er, Al-Moulham. (2019). "An Analysis of Typological Features of Persian and Arabic Languages: Strategies for Facilitating the Teaching of Persian and Arabic." Ph.D. Thesis in Linguistics, Allameh Tabataba'i University. [in persian]
- Anvari, Hassan, & Ahmadi-Giv, Hassan. (2011). *Persian Grammar 1*. 4th Edition. Tehran: Fatemi Publications. [in persian]
- Brunner, C. (1977). *A Syntax of Western Middle Iranian*. Delmar & New York: Caravan Books.
- Chaharsouqi Amin, Tina. (2015). "A Typological Study of Gilaki Dialect of Biyeh-Pesi Based on Dryer's 24 Features." *Literature and Local Languages*, 5(4), 15-37.
- Comerie, B. (1989). *Language universal and Typology*, 2nd edition, Chicago: university of Chicago press.
- Croft, W. (2003). *Typology and universals*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W. A., Kemmer, S., & Denning, K. (Eds.). (1990). *Studies in typology and diachrony: Papers presented to Joseph H. Greenberg on his 75th birthday* (Vol. 20). John Benjamins Publishing.
- Croft, William. *Typology and Universals*. Cambridge University Press, 1990.
- Dabiramoghaddam, Mohammad, & Abdollahi, Mahro. (2019). "Word Order Typology in the Baboli Dialect." *Journal of Language Science*, 10(6), 207-241. [in persian]
- Dabiramoghaddam, Mohammad, Sahraei, Reza-Morad, & Al-Sha'er, Al-Moulham. (2019). "Typological Analysis of Arabic Language Based on Dryer's (1992) Features." *Journal of Language Science*. Online Publication. [in persian]
- Dabiramoghaddam, Mohammad. (2013). *Typology of Iranian Languages*. Volume 1. Tehran: Samt Publications. [in persian]
- Dabir_Moghaddam, M. (2001). "Word order typology of Iranian languages". *The Journal of Humanities*, 2(8), 17 _23. [in persian]
- Darzi, A. (1996). "Word order, NP movements, and opacity conditions in Persian". University of Illinois at Urbana_Champaign.

- Dehdari, J. (2007). "Split headedness in Persian". Paper presented at the Second International Conference on Iranian Linguistics, Hamburg, Germany.
- Dryer, M & Haspelmath, M. (2011). "The World Atlas of Language Structures Online". Munich: Max Planck Digital Library.
- Dryer, M. (1992). "The Greenbergian word order correlations". *Language*, 68, 81-138.
- Dryer, M. (2011). "The evidence for Word order correlation". *Linguistic typology* (15), 335-380.
- Dryer, Matthew S. (2007). *Word Order*, In T. Shopen (Ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, vol. I: Clause Structure, 2 nd ed. (pp. 61-131), Cambridge: Cambridge University Press.
- Dryer, Matthew S. 2005. "Order of object and verb". In *The World Atlas of Language Structures*, edited by Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil, and Bernard Comrie. Oxford University Press.
- Farahvashi, Bahram. (2007). *Karnameh-ye Ardashir Babakan*. Tehran: University of Tehran. [in persian]
- Farshidvard, Khosro. (2003). *Detailed Grammar of New Persian*. Tehran: Sokhan Publications. [in persian]
- Frommer, P. (1981). "Post-verbal phenomena in Qolloquial Persian syntax". Ph.D. Dissertation. University of Southern California.
- Gholamali-zadeh, Khosro. (1995). *The Structure of Persian Language*. Tehran: Ehya-e Kitab. [in persian]
- Greenberg, J. H. (1963). "Some universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements", In *Universals of Language*, J. H. Greenberg (Ed.), Cambridge, MIT Press, PP. 73-113.
- Greenberg, J. H. (1966). *Language universals, with special reference to feature hierarchies*. The Hague: Mouton.
- Greenberg, J. H. (1974). *Language typology: a historical and analytic overview*. The Hague: Mouton.
- Grenet, F. (2003), *La Geste D'Ardashir Fils De Pabag: Kārnamag ī Ardaxšēr ī Pābagān*.
- Hamed-Shiran, Zahra, Sharifie, Shahla, & Elyasi, Mahmoud. (2016). "Word Order in Khuzestan Persian Dialects from a Typological Perspective." *Journal of Popular Culture and Literature*, 3(2), 2-32. [in persian]
- Hasan-Pour-Azizi, Fatemeh. (2012). "A Typological Analysis of the Syntactic Structure of Old Persian in the Bisotun Inscription." M.A. Thesis in Linguistics, Islamic Azad University, Central Tehran Branch. [in persian]
- Hawkins, J. (1994). *A performance theory of order and constituency*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hedayat, Neda. (2016). "Examination of Word Order Features and Their Correlation with Object/Verb Order in the Gilaki Dialect of Gifan Based on Dryer's Typological Perspective." *Persian Language and Iranian Dialects*. Issue 1 (2). 177-196. [in persian]

95 Abstract

- Heston, W. (1976). *Selected Problems in Fifth to Tenth Century Iranian Syntax*. Unpublished PhD dissertation, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Hyman, L. M., & Plank, F. (Eds.). (2018). *Phonological typology* (Vol. 23). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Karimi, S. (2005). *A minimalist approach to scrambling: Evidence from Persian*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter. [in persian]
- Karimi, Simin. (1989). *Aspects of Persian Syntax, Specificity and the Theory of Grammar*, Doctoral dissertation, University of Washington. [in persian]
- Keshvari, Farhad. (2007). *The Last Journey of Zoroaster*. Tehran: Qaqanous Publications. [in persian]
- Khayam-Pour, Abdolrasoul. (1993). *Persian Grammar*. Tehran Publications. [in persian]
- Koptjevskaja—Tamm, M., 2008. Approaching lexical typology. In: M. Vanhove, ed., 2008. pp. 3–52.
- Lazard, G. 1975, “Le Preverbe Moyen-Perse bē/ba”. *Acta Iranica* 5, Leiden: E. J. Brill, pp. 1-13.
- Lazard, G. 1986, “Les Prepositions pad et bē (ō) en Persan et en Pehlavi”, *Studia Grammatica Iranica*, Festschrift für Helmut Humbach/ R. Kitzinger, München, 245-255.
- Lehman, W.P (1978). *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press.
- Lehmann, C., 1990. Towards lexical typology. In: W. Croft, K. Denning and S. Kemmer, eds., 1990. *Studies in typology and diachrony: Papers presented to Joseph H. Greenberg on his 75th birthday*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 161–185.
- MacKenzie, D. 1990, “When is a Postposition not a Postposition”, *Proceedings of the First European Conference of Iranian Studies*, Part 2, Middle and New Studies, Rome, pp.487-495.
- MacKenzie, D. 1993, *Kārnāmag ī Ardaxšīr ī Pābagān*, Göttingen; additions by Elio Provasi, Pisa 2010; TITUS version by Jost Gippert, Frankfurt a/M, 28.2.1998 / 22.6.1998 / 26.9.1999 / 1.6.2000 / 23.11.2002 / 31.10.2010: <https://titus.fkdg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/iran/miran/mpers/kap/kaplex.htm>
- Mahmoudov, H. (1986). “Word Order in Simple Two-Part Persian Sentences.” Translated by Ahmad Shafa'i. *Journal of Linguistics*, 1(3), 53-66. [in persian]
- Marashi, Mehdi. (1970). “The Persian verb: A partial description for pedagogical purposes”. Unpublished doctoral Dissertation. University of Texas, Austin. [in persian]
- Mashkur, Mohammad-Javad. (1990). *Karnameh-ye Ardeshir Babakan*. Tehran: Ashena. [in persian]
- Moeinzadeh, Ahmad. (2005). “Persian as an Initial Core Language.” *Journal of Language and Linguistics*. 2, 129-135. [in persian]
- Moghaddam, Azhideh. (2005). “The Structure of Simple Prepositions in Sasanian Pahlavi and Turfan Middle Persian.” *Journal of Iranian Languages* 1/1, 66-96. [in persian]

- Moghaddam, Azhideh. (2009). "Compound Adpositions and Possessor Phrases in Sasanian Pahlavi and Turfan Middle Persian." *Journal of Language and Linguistics* 5/1, 49-68. [in persian]
- Monshizadeh, Mojtaba, & Mohammadamin Nase. (2007). "A Typological Look at the Syntax of Middle Persian Pahlavi." *Journal of the Faculty of Literature and Human Sciences of Shahid Bahonar University of Kerman*. Issue 22(19). 2-25. [in persian]
- Moravcsik, E. A. (2013). *Introducing language typology*. Cambridge University Press.
- Natel Khanlari, Parviz. (1986). *History of the Persian Language*. Tehran: Nashreno Publications.
- Natel Khanlari, Parviz. (1995). *Persian Grammar*. Tehran: Tus Publications.
- Rastoryueva, V. (1968). *Grammar of Middle Persian*. Translated by Vali-Allah Shadan. Tehran: Foundation of Iranian Culture.
- Reichelt, H. (1909). *Avesta Reader* (Texts, Notes, Glossary and Index). Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Rezapoor, Ebrahim, & Abdollahi, Tahmineh. (2018). "Word Order in Sangesari Language from a Typological Perspective." *Language and Linguistics*, 9(21), 115-145. [in persian]
- Rezayi, Hadaeq. (2011). "The Position of the Core in Persian: A Diachronic Typological Perspective." *Journal of Linguistic Research*, 3(2), 35-46. [in persian]
- Rezayi, Vali, & Fatemeh Bahrami. (2015). *Fundamentals of Linguistic Typology* (Mabani-ye Radeh-shenasi-ye Zaban). Tehran: Shahid Beheshti University Publications. [in persian]
- Rezayi, Vali, & Mohammad Kheirkhah. (2015). "Typology of Word Order in the Lori Dialect of Boyer-Ahmad." *Literature and Local Languages*, 5(4), 41-58. [in persian]
- Roberts, J. R. (2009). *A Study of Persian Discourse Structure* (in in corporation with Behrooz Barjaste Delforooz and Carina Jahani). Uppsala University Press.
- Safa'i-Asl, Esmail. (2015). "Typology of Word Order in Azerbaijani Language." *Comparative Linguistics*, 5(9), 163-186. [in persian]
- Safavi, Kourosh. (2006). *An Introduction to the History of Iranian Languages*. Tehran: Pejvak-e Kivan. [in persian]
- Samereh, Yadollah. (1980). "An Analysis of Typological Features of Persian Language." *Journal of Linguistics*, 7(1), 61-80. [in persian]
- Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. New York: Harcourt, Brace & CY.
- Schmidt, Rüdiger. (2003). *Compendium of Iranian Languages*. Translated by Hasan Rezaee Baghbidi. Tehran: Qoqnoos.
- Shafa'i, Ahmad. (1984). *Fundamentals of Persian Grammar*. Novin Publications. [in persian]
- Sharifi, Shehla. (2004). "A Typological Study of Word Order in Contemporary Persian." Ph.D. Thesis in Linguistics; Faculty of Literature and Human Sciences, Dr. Shariati University of Ferdowsi, Mashhad. [in persian]

97 Abstract

- Sharifi, Shehla. (2008). "Hawkins' Views on Typological Word Order and an Examination of Their Applicability or Inapplicability to Word Order in Persian." *Language and Linguistics*, 4(7), 78-96. [in persian]
- Skjærvø, Prods Oktor. 2013, "Middle West Iranian", Edited By Gernot Windfuhr, in *The Iranian Languages*.
- Tabaian, H. (1974). "Conjunction, Relativization and Complementation in Persian". PhD dissertation, Northwestern University, Evanston.
- Taghvaipur, M. (2005). "Persian Relative Clause in Head-driven Phrase Structure Grammar". PhD Thesis, University of Essex.
- Tallerman, M. (2011). *Understanding Syntax*. 3rd edition. Hodder education.
- Vahedi Langroodi, Mohammad Mehdi. (2003). "Word Order in Simple Sentences and Correlational Pairs in the Gilaki Dialect of Langroud." *Academy of Persian Language and Literature Special Issue (Dialectology)*. Issue 1. [in persian]
- Vennemann, T. (1974). "Topics, Subject and Word Order": SXV to SVX via TVX. *Historical Linguistics*. 339-376.
- Zarshenas, Zohreh, & Sabonchi, Ali. (2019). "An Analysis of the Structure of Sogdian Texts in Dumara." *Linguistics (Zaban-shenakht)*, 10(2), 67-91. [in persian]

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه و فارسی نو برپایه مؤلفه یک نظریه سوی انشعاب درایر

فهیمة شکبیا*

حامد مولایی کوهبانی**، فاطمه محمدی رفسنجانی پور***

چکیده

رده‌شناسی زبان با در نظر گرفتن شباهت و تفاوت میان زبان‌ها در پی تعیین رده‌های زبانی است. در رده‌شناسی تاریخی، با استناد به نظریه‌ها و جهانی‌های رده‌شناختی، رده زبانی هر زبان در دوره‌های تاریخی بررسی می‌شود. در پژوهش حاضر با مدنظر قرار دادن مؤلفه یک نظریه سوی انشعاب درایر (۱۹۹۲)، کاربرد نوع حروف اضافه در متن فارسی میانه کارنامه اردشیر بابکان و متن فارسی نو آخرین سفر زرتشت بررسی شده و تحلیلی آماری از کاربرد این مؤلفه داده شده؛ همچنین، شواهدی برای بررسی بیشتر فرضیه ۳۴ دبیرمقدم (۱۳۹۲) و سایر آثار مدعی تغییر رده فارسی ارائه شده است. به علاوه، سعی شده به این پرسش پاسخ داده شود که چرا فارسی در دو دوره میانه و نو، به طور یکپارچه، زبانی هسته‌آغازی یا هسته‌پایانی نبوده و زبانی است با ویژگی‌های رده‌شناختی بینابین که هر دو شق این مؤلفه را دارد. یافته‌ها نشان می‌دهد گرچه به طور کلی، تمایل غالب هر دو اثر به کاربرد پیش‌اضافه است، شمار کمی پس‌اضافه‌ها در فارسی میانه بیشتر از فارسی نو است که تمایل غالب آن به زبان‌های vo را نیز تأیید می‌کند. این نتیجه‌گیری نشان می‌دهد زبان فارسی در مرحله تغییر رده نبوده و صرفاً مسیری مشابه فارسی میانه را طی کرده است.

* استادیار فرهنگ و زبان‌های باستان، گروه ایران‌شناسی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان (نویسنده مسئول)،
f.shakiba@vru.ac.ir

** استادیار زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، h.molaei@vru.ac.ir

*** کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، mohamadi.ent@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۸

کلیدواژه‌ها: رده‌شناسی، درایر، حروف‌اضافه، نظریه سوی انشعاب، فارسی میانه، فارسی نو.

۱. مقدمه

آرایش سازه‌ای در یک زبان و مقایسه با زبان‌های دیگر را گرین‌برگ (۱۹۶۳) مطرح کرده است. پژوهش‌های او باعث شد تا رده‌شناسان به بررسی داده‌های زبانی بزرگ علاقه‌مند شوند (کامری ۱۹۸۹)؛ از جمله این رده‌شناسان می‌توان به لمان (۱۹۷۳، ۱۹۷۸)، ولمان (۱۹۷۴)، هاوکنز (۱۹۸۳) و درایر (۱۹۹۲) اشاره کرد. گرین‌برگ در مقاله «برخی همگانی‌های دستوری با تأکید ویژه بر توالی عناصر معنی‌دار» (۱۹۶۳) با بررسی سی زبان، ۴۵ همگانی تلویحی معرفی کرد که «همگانی‌های گرین‌برگی» (Greenbergian Universals) خوانده می‌شوند. درایر (۱۹۹۲) با اتخاذ رویکرد رده‌شناختی گرین‌برگ در مقاله «همبستگی‌های ترتیب‌واژه گرین‌برگی» (The Greenbergian Word Order Correlations) با بررسی ۶۲۵ زبان از خانواده‌های زبانی گوناگون، وجود همبستگی میان ۲۳ زوج مؤلفه و ترتیب فعل و مفعول را بحث و مطالعه کرده است. او نیز همانند لمان و ولمان، رده‌شناسی دو شقی VO و OV را بهترین پیش‌بینی‌کننده ترتیب‌سازه‌ها می‌داند و جفت همبستگی را این‌گونه تعریف می‌کند: هر همبستگی ترتیب رخداد یک جفت مؤلفه X و Y را با ترتیب رخداد فعل نسبت به مفعول می‌سنجد. اگر ترتیب رخداد جفت X و Y با ترتیب رخداد فعل و مفعول به لحاظ آماری همبستگی نشان دهد، آن‌گاه جفت X و Y «جفت همبستگی» خوانده می‌شود. در این جفت همبستگی، X «هم‌الگو با فعل» و Y «هم‌الگو با مفعول» است. از آنجاکه در زبان‌های OV تمایل به پس‌اضافه بودن و در VO تمایل به پیش‌اضافه بودن است، می‌توان گفت که جفت (حرف‌اضافه-گروه اسمی) یک جفت همبستگی است که در این جفت، حروف‌اضافه «هم‌الگو با فعل» و گروه‌های اسمی «هم‌الگو با مفعول» اند. نظریه سوی انشعاب درایر بنابر اذعان اکثر منابع، جامع‌ترین بررسی تجربی است که تاکنون درباره همبستگی ترتیب‌سازه‌ها انجام شده است (رضایی و بهرامی، ۱۳۹۴: ۸۳).

از میان گروه‌های اسمی، گروه حرف‌اضافه‌ای یکی از گروه‌های مسئله‌ساز در مطالعات زبانی است؛ دلیل این امر وجود تعاریف و کارکردهای گوناگون برای حرف‌اضافه است. گرین‌برگ (۱۹۶۳) در پژوهش مشهور خود درباره رده‌شناسی زبان‌ها، به رابطه ترتیب قرارگیری حروف‌اضافه نسبت به گروه اسمی با ترتیب سایر اجزاء جمله اشاره می‌کند. شش جهانی از مجموع ۴۵ جهانی گرین‌برگ (۱۹۶۳) درباره حروف‌اضافه است. براساس

جهانی سوم وی در زبان‌هایی با ترتیب‌سازه‌ای «فاعل-مفعول» حروف اضافه همواره پیش‌اضافه هستند و براساس جهانی چهارم اغلب زبان‌هایی که ترتیب واژگانی «فاعل-مفعول-فعل» دارند، دارای پس‌اضافه‌اند. ولمان معتقد است در زبان‌های فعل‌پایانی عملگر (گروه اسمی) پیش از عمل‌پذیر (حرف اضافه) قرار می‌گیرد و در زبان‌های مفعول‌پایانی شرایط برعکس است. براین اساس صورت غالب حروف اضافه در زبان‌های فعل‌پایانی پس‌اضافه و در زبان‌های مفعول‌پایانی پیش‌اضافه است (۱۹۷۴: ۳۷۱). درایر نیز در پژوهشی مشابه اشاره می‌کند که یافته‌های بین‌زبانی نشان می‌دهد که تمایل زبان‌های فعل‌پایانی به سمت کاربرد پس‌اضافه و زبان‌های مفعول‌پایانی به سمت کاربرد پیش‌اضافه‌ها است (۱۹۹۱: ۳۴). درایر و هسپلمت نیز در پژوهشی جامع زبان‌های دنیا را براساس جایگاه حروف اضافه نسبت به گروه اسمی در سه دسته حروف پیش‌اضافه، میان‌اضافه (inposition) و پس‌اضافه (postposition) قرار داده‌اند. آن‌ها معتقدند پیش‌اضافه و پس‌اضافه متداول‌ترین صورت‌های حروف اضافه در زبان‌های دنیا است. در اطلس زبانی آن‌ها از مجموع ۱۱۸۵ زبان، ۵۷۷ زبان دارای پس‌اضافه، ۵۱۲ زبان دارای پیش‌اضافه و تنها ۸ زبان دارای میان‌اضافه می‌باشند. این در حالی است که نتایج نشان می‌دهد حدود ۳۰ تا ۵۸ زبان دیگر یا اصلاً حروف اضافه ندارند یا پیش‌اضافه و پس‌اضافه را به صورت نسبتاً مساوی به کار می‌برند (۲۰۱۱: ۱۷۸). فارسی در بسیاری از موارد با اصول جهانی رده‌شناسی زبان‌شناسانی همچون گرین‌برگ، لمان، ولمان و درایر همخوانی ندارد و از این نظر زبانی ناهمگون محسوب می‌شود. این وضعیت درباره حروف اضافه در این زبان نیز صدق می‌کند. براساس جهانی شماره ۴ گرین‌برگ^۱ انتظار می‌رود فارسی پس‌اضافه باشد، اما در این زبان تقریباً تمامی حروف اضافه قبل از گروه اسمی قرار می‌گیرد و به عبارتی دارای پیش‌اضافه است. اگر فارسی را زبانی فعل‌پایانی در نظر بگیریم، وجود حروف اضافه به صورت پیش‌اضافه در آن برخلاف نظر ولمان و لمان خواهد بود.

پژوهش‌هایی درباره تعیین رده زبانی فارسی براساس الگوهای رده‌شناسان فوق انجام شده است که مجموع آن‌ها عدم یکدستی فارسی را تأیید می‌کنند. در برخی پژوهش‌ها فرضیاتی درباره عدم همبستگی ترتیب‌سازه‌ای جمله و ترتیب‌سازه‌های درونی سایر گروه‌های فارسی مطرح شده است: دبیرمقدم (۱۳۹۳: ۱۲۴-۱۲۷) ۲۴ مؤلفه درایر را برای بررسی رفتار زبان فارسی نو بررسی کرده است.^۲ نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد رفتار فارسی نو در ۱۹ مؤلفه و فارسی میانه در ۲۰ مؤلفه از مؤلفه‌های ۲۴ گانه درایر (۱۹۹۲)

یکدستی دارد چراکه تنها یکی از دو شق هر مؤلفه در این زبان یافت می‌شود. شایان ذکر است که منظور از یکدستی زبان فارسی در این مؤلفه‌ها، یکدستی آن‌ها با اصول کلی یکی از رده‌های VO یا OV نیست چراکه در بین همین مؤلفه‌ها نیز رفتار فارسی بینابین است. برای بررسی بیشتر در این باره، اینجا سعی شده است سیر تاریخی این موضوع با در نظر گرفتن شواهدی از زبان فارسی میانه مطالعه شود. فارسی میانه از زبان‌های ایرانی میانه غربی است. در این زبان اسم صرف نمی‌شود، از این رو، حروف اضافه در آن عامل نیست. بنابراین، با از بین رفتن حالت‌های صرفی ایران باستان حروف اضافه به عنوان یکی از اجزای فعال در دستور زبان مطرح می‌شود و نقش مهمی را در تعیین جایگاه واژه در جمله برعهده دارد. برخی از این حروف بازمانده ساختارهای مشابهی از حروف اضافه در دوران باستان‌اند، اما برخی صرفاً در دوران میانه شکل گرفته‌اند و فاقد نمونه‌های کهن‌اند؛ به علاوه، واژه‌هایی که کاربرد قیدی یا ربطی داشته‌اند نیز گاه به عنوان حرف اضافه به کار رفته‌اند (مقدم ۱۳۸۸: ۴۹ و ۱۳۸۴: ۶۶). در فارسی میانه، حرف اضافه، هم پیش از اسمی که بدان مربوط است می‌آید و هم پس از آن (ابولقاسمی ۱۳۹۲: ۲۶۶). بنابراین، هم پیش‌اضافه دارد و هم پس‌اضافه، هم توالی مضاف-مضاف‌الیه و هم توالی مضاف‌الیه-مضاف و هم صفت وصفی را می‌تواند قبل از موصوف بیاورد و هم پس از موصوف. این تنوع فارسی میانه را در زمره زبان‌های فعل‌پایانی قرار می‌دهد و هم جزء زبان‌های فعل‌میانی. بنابراین می‌توان گفت این زبان به لحاظ مؤلفه‌های رده‌شناختی ترتیب‌واژه زبانی یکدست نبوده است. در زیر، مطالعه موردی روی متن فارسی میانه *کارنامه اردشیر بابکان* و متن فارسی نوی *آخرین سفر زرتشت* آورده شده است. *کارنامه اردشیر بابکان*، احتمالاً مربوط به قرن هفتم میلادی، درباره وقایع زندگی اردشیر بابکان، بنیان‌گذار پادشاهی ساسانی، به قدرت رسیدن و جنگ‌های او است.^۳ *آخرین سفر زرتشت* (کشوری، ۱۳۸۶)، نیز متنی درباره زندگی و کارهای زرتشت است. این دو اثر رمان‌هایی روایی تاریخی‌اند و از ساختار نسبتاً مشابهی برخوردارند. از آنجاکه هدف اصلی پژوهش حاضر ارائه بسامد کاربرد هر کدام از انواع حروف اضافه پیش‌آیند ساده، پیش‌آیند مرکب، پس‌آیند ساده و پس‌آیند مرکب است، اینجا بسامد وقوع حروف اضافه اهمیت دارد، نه تعداد حروف اضافه منحصر به فرد؛ با این حال در هر بخش، علاوه بر بسامد وقوع حروف اضافه، تعداد حروف اضافه منحصر به فرد نیز ذکر می‌شود. همچنین، درباره دو نوع گروه حرف اضافه‌ای، براساس جایگاه هسته، توضیحاتی آورده شده است. برای استخراج گروه‌های حرف اضافه‌ای، علاوه بر توجه به معیارهای ساختاری، از

معیار معنایی نیز کمک گرفته شده تا بتوان با دقت و اطمینان بیشتری از گروه حرف اضافه‌ای صحبت کرد. با توجه به اینکه هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی جایگاه حرف اضافه نسبت به متمم و افزوده آن در گروه حرف اضافه‌ای است، میان نقش گروه‌های حرف اضافه‌ای (همچون نقش‌های دستوری متممی، قیدی و ...) تمایزی در نظر گرفته نشد. علاوه بر تعیین هسته و وابسته‌های هر گروه، حروف اضافه دو دسته پیش‌اضافه و پس‌اضافه متمایز شد.

۲. پیشینه پژوهش

درباره حروف اضافه در فارسی نو کارهای زیادی انجام شده است. برخی زبان‌شناسان ایرانی حروف اضافه فارسی را در قالب رویکرد شناختی بررسی کرده‌اند: گلفام و یوسفی‌راد (۱۳۸۸) معتقدند ارائه یک فهرست طولانی از معانی برای حروف اضافه مکانی روشی ناکارآمد است؛ زاهدی و محمدی زیارتی (۱۳۹۰) و مختاری و رضایی (۱۳۹۲) نیز در پژوهش‌های خود حروف اضافه‌ای همچون «با» و «از» را از دیدگاه شناختی مطالعه کرده‌اند؛ علاوه بر این، نقی‌زاده (۱۳۸۴) سراجیان و اردستانی (۱۳۸۹) و راسخ‌مهند (۱۳۸۹) نیز به بررسی حروف اضافه فارسی در قالب رویکرد شناختی پرداخته‌اند؛ یکی از جدیدترین پژوهش‌های صورت گرفته روی حروف اضافه فارسی را یوسفیان و همکاران (۱۳۹۴) انجام داده‌اند و در آن به بررسی و دسته‌بندی حروف اضافه فارسی براساس نظریه لیبر پرداخته‌اند، برای حروف اضافه معنای مستقل در نظر گرفته‌اند و بخش زیادی از حروف اضافه فارسی را بر پایه مؤلفه‌های معنایی بررسی و دسته‌بندی کرده‌اند. کریمی (۱۹۸۹: ۱۲۸) نیز حروف اضافه را براساس ویژگی‌های کاربردی در دو دسته زیر قرار داده است: الف) حروف اضافه اصلی: برخی از واژه‌ها همواره به عنوان حرف اضافه به کار می‌روند که به آن‌ها حروف اضافه اصلی گفته می‌شود. (از، به، با، برای، بی، تا، جز، در، مگر) و ب) حروف اضافه فرعی: برخی دیگر از واژه‌ها برحسب کاربرد، ممکن است به عنوان حرف اضافه، اسم، صفت و یا قید به کار روند (درون، بیرون، پیش، پس، جلو، بالا، پایین، شبیه، نزدیک، مقابل، میان). سمیعان (۱۹۸۳: ۹۶) معتقد است حروف اضافه فارسی دو دسته است: دسته اول حروف اضافه‌ای که هرگز از طریق جزء اضافه به وابسته‌هایشان متصل نمی‌شود- کریمی و برامه (۱۹۸۶: ۱۵۱) و سمیعان (۱۹۸۳: ۹۸) اجزاء این طبقه را به عنوان حروف اضافه واقعی (True Prepositions) فارسی معرفی می‌کنند؛ دسته دوم

حروف‌اضافه‌ای است که به طور کلی اضافه می‌پذیرند. او با توجه به رفتار نحوی حروف‌اضافه آن‌ها را در دو گروه قرار داده است. گروه اول به صورت اختیاری اضافه می‌گیرند و گروه دوم به اجبار اضافه می‌پذیرند. براساس مطالعات درزمانی، حروف‌اضافه در اصل اسم بوده و بعدها شماری از آن‌ها همچنان ویژگی اسمی خود را حفظ کرده است. کریمی و برامه (۱۹۸۶: ۱۵۷) و لارسون و یاکامیدو (۲۰۰۵: ۹۴) به صراحت این کلمات را در دسته اسمی قرار می‌دهند.

درباره حرف‌اضافه در فارسی میانه کمتر پژوهشی انجام شده است. دو مقاله کاربردی در این زمینه را آژیده مقدم (۱۳۸۴ و ۱۳۸۸) نوشته و در آن‌ها حروف‌اضافه فارسی میانه را به‌طور کلی معرفی کرده است. به‌علاوه، لازار (۱۹۷۵ و ۱۹۸۶)، مکنزی (۱۹۹۰) و شروو (۲۰۱۳) نیز در مقالات خود بحث حروف‌اضافه در فارسی میانه را مطرح کرده‌اند که در بررسی حاضر نیز از آن‌ها استفاده شده است. همچنین واضح است که در بسیاری از کتاب‌های دستور زبان پهلوی نیز به مقوله حرف اضافه پرداخته شده است. آنچه این پژوهش را متمایز می‌کند مطالعه حروف‌اضافه فارسی میانه و نو بر پایه مؤلفه یک نظریه سوی انشعاب درایر است که پیش‌تر بررسی نشده است.

۳. چارچوب نظری

چارچوب نظری پژوهش حاضر بر اساس مؤلفه نخست نظریه سوی انشعاب درایر است. نظریه درایر برپایه همبستگی میان ۲۳ زوج مؤلفه و ترتیب فعل و مفعول روی زبان‌های دنیا شکل گرفته است. تمام مؤلفه‌های این نظریه دو شقی هستند که زبان‌های دنیا براساس تمایل غالب یکی از این شق فعل-مفعول یا مفعول-فعل را به‌کار می‌برند. مؤلفه‌های ۱ (پس‌اضافه/پیش‌اضافه) و ۲۳ (توالی مفعول و فعل) در فارسی نو و میانه رفتار ویژه‌ای دارند و نمونه‌هایی از هر دو شق را شامل می‌شوند؛ ازاین‌رو با عنوان «مؤلفه‌های دوسویه» نام‌گذاری شده‌اند. درایر در مقاله ۱۹۹۲ مطرح می‌کند که ویژگی‌های رده‌شناختی متنوع دیگری مانند حالت‌نمائی (Case marking) نیز وجود دارد، که ظاهراً با ترتیب فعل و مفعول همبستگی دارند، اما فقط همبستگی‌هایی را با ترتیب فعل و مفعول در نظر می‌گیرد که متضمن ترتیب دو عنصر است (همان: ۹۰، پانوش ۹). طبق یافته‌های او، در هر شش منطقه بررسی شده (آفریقا، اروپا-آسیا، جنوب شرقی آسیا و اقیانوسیه، استرالیا و گینه نو، آمریکای شمالی و جنوبی)، زبان‌های VO و پیش‌اضافه از زبان‌های VO و پس‌اضافه بیشتر است که

این نشان می‌دهد تمایل زبان‌های VO به پیش‌اضافه بودن، به لحاظ آماری، معنادار است. بنابراین، جفت (حرف اضافه، گروه اسمی) یک جفت همبستگی است که در این جفت حروف اضافه «هم‌الگو با فعل» و گروه‌های اسمی «هم‌الگو با مفعول» اند (درایر ۱۹۹۲: ۸۵). داده‌های پژوهش حاضر در دو بخش ارائه می‌شود؛ نخست متن فارسی میانه کارنامه اردشیر بابکان و سپس داده‌های متن فارسی نو یعنی آخرین سفر زرتشت بررسی می‌گردد.

۴. کارنامه اردشیر بابکان

حروف اضافه در فارسی میانه به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند: پیش‌اضافه، پس‌اضافه و حروف اضافه توأمان. پیش‌اضافه‌ها خود دو دسته ساده و مرکب دارند، اما پس‌اضافه‌ها همیشه ساده‌اند. حروف اضافه توأمان هم شامل یک پیش‌اضافه و یک پس‌اضافه‌اند که گروه اسمی را دربر می‌گیرند. وقتی ضمائر متصل به اولین واژه جمله یا بند وصل می‌شود، از تعداد پیش‌اضافه‌ها کاسته می‌شود و و اینجا است که تشخیص پس‌اضافه و قید از هم دشوار می‌شود. به علاوه، برخی از اسم‌ها، صفت‌ها و قیدهایی که به عنوان پیش‌اضافه به کار می‌روند، با *ā* به هم مرتبط می‌شوند یا با *az* و دیگر پیش‌اضافه‌های ساده می‌آیند (شروو ۲۰۱۳: ۲۱۰-۲۱۱). به نظر شروو، حروف اضافه‌ای که با ضمائر متصل می‌آیند و نیز حروف اضافه‌ای که با گروه‌های اسمی پیچیده می‌آیند بیشتر بحث‌برانگیزند. درباره مورد اول، پیش‌اضافه‌ها معمولاً می‌توانند با ضمائر متصل همراه شوند. در این صورت، حروف *az*، *ō* و *pad* (که بیشتر با ضمیر متصل سوم شخص مفرد می‌آیند تا با ضمائر دیگر) برای اینکه پیش‌اضافه بودنشان مشخص شود با خط تیره متمایز می‌شوند: *az-iš*، *aw-iš* و *pad-iš*؛ بنابراین، آنچه مسئله‌ساز است زمانی است که ضمیر متصل سوم شخص مفرد *-š* به صورت یک پسوند تهی سه پس‌اضافه *aziš*، *awiš* و *padiš* را می‌سازد. در بندهای موصولی این پس‌اضافه‌ها ممکن است مستقیماً بر ضمیر موصولی یا ضمیر مرجع دلالت کنند. اما درباره حروف اضافه‌ای که با گروه‌های اسمی پیچیده می‌آیند باید گفت اسم‌هایی که با پیش‌اضافه می‌آیند ممکن است با انواع گوناگونی از وابسته‌های پیشین (شامل صفت‌ها، ملکی‌ها و بندهای موصولی) همراه شوند که در این صورت پس‌اضافه *rāy* می‌تواند در پایان گروه اسمی قرار گیرد (همان: ۲۲۴-۲۲۵). شایان ذکر است که در اینجا مورد اخیر جزء حروف اضافه توأمان در نظر گرفته شده‌اند.

از مجموع ۶۵۷ گروه حرف اضافه در کارنامه اردشیر بابکان، ۶۰۰ گروه پیش‌اضافه (۹۱/۳)، ۴۸ گروه پس‌اضافه (۷/۳ درصد) و ۹ گروه با حرف اضافه توأمان (۱/۴ درصد) آمده است. اگر پیش‌اضافه‌ها را به دو دسته ساده و پیچیده تقسیم کنیم، ۵۳۶ گروه پیش‌اضافه ساده (۸۹ درصد) و ۶۴ گروه پیش‌اضافه مرکب (۱۱ درصد) اند. حروف اضافه توأمان که برخی از آن‌ها دارای گروه اسمی پیچیده هم هستند حروف اضافه‌ای اند که هم پیش از وابسته و هم پس از آن قرار می‌گیرند و به‌نوعی قابلیت ایجاد گروه‌های حرف اضافه‌ای هسته‌آغازی و هسته‌پایانی را توأمان دارد. به‌علاوه تعدادی از حروف اضافه در فارسی میانه وجود دارند که بنابر مرجعشان ممکن است پیش‌اضافه یا پس‌اضافه باشند؛ سه حرف اضافه مهم این گروه *aziš*، *awiš* و *padiš* است که اگر در جایگاه پیش‌اضافه به کار روند از نظر معنایی به مفعول جمله، یعنی ضمیر *-š* بعد از خود برمی‌گردند؛ بنابراین در اینجا به‌ترتیب، در گروه پیش‌اضافه‌های ساده *az*، *ō* و *pad* آمارگیری شده‌اند؛ اما اگر پس‌اضافه باشند به مرجع یا اسمی پیش از خود برمی‌گردند. به‌علاوه، دو حرف اضافه *abar* و *abāg* نیز در اینجا هم قابلیت پیش‌اضافه‌بودن داشته‌اند هم پس‌اضافه (نک. مقدم ۱۳۸۴: ۷۴). در زیر مثال‌هایی از مهم‌ترین و رایج‌ترین کاربردهای هر گروه آورده شده است.

بررسی گروه‌های حرف اضافه‌ای هسته‌آغازی در کارنامه اردشیر بابکان نشان می‌دهد که مجموعاً ۵۳۶ مورد پیش‌اضافه ساده در قالب ۱۰ پیش‌اضافه ساده منحصر به فرد در این اثر دیده شده است. در این بین، پیش‌اضافه *ō* (به)، «*pad* (به، در) و *az* (از)» بالاترین بسامد را دارند.

جدول ۱-۳ بسامد پیش‌اضافه‌های ساده کارنامه اردشیر بابکان

پیش‌اضافه‌های ساده	فارسی نو	بسامد	درصد
<i>ō</i>	به، به‌سوی	۱۷۴	٪ ۳۲/۵
<i>pad</i>	به، برای	۱۵۶	٪ ۲۹
<i>az</i>	از	۱۱۰	٪ ۲۰/۵
<i>abāg</i>	با	۴۵	٪ ۸/۴
<i>andar</i>	در	۳۲	٪ ۶
<i>abar</i>	بر	۱۰	٪ ۱/۹
<i>tā</i>	تا	۴	٪ ۰/۸

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۰۷

پیش‌اضافه‌های ساده	فارسی‌نو	بسامد	درصد
pēš	پیش	۲	٪ ۰.۴
čīyōn	چون	۲	٪ ۰.۴
azēr	زیر	۱	٪ ۰.۲

در ادامه بسط معنایی هر یک از پیش‌اضافه‌های ساده در متن آورده شده، اما به سبب طولانی شدن مبحث، به یک یا دو مثال بسنده کرده‌ایم.

۱. پیش‌اضافهٔ *ō* (از اوستایی *ava-*) برای نشان دادن کسی یا چیزی به کار می‌رود که کار به سوی او انجام می‌شود (ابوالقاسمی ۱۳۹۲: ۲۶۷ و ۲۶۹). دیگر برابری‌های معانی برای *ō* عبارت‌اند از: «به، به‌سوی، در پی، به‌دنبال، بر، برای، در، از آن، متعلق‌به».

1. u-šān *ō* xwahr ī xwēš čīyōn zan ī ardaxšīr būd nāmag nibišt.

ایشان به خواهر خویش چون زن اردشیر بود نامه نوشتند (کارنامه ۱۵: ۱۴: ۲).

۲. پیش‌اضافهٔ *pad* (از اوستایی *paiti*) برای نشان دادن وسیلهٔ انجام دادن کار به کار می‌رود و به صورت‌های «به و بد» به فارسی دری رسیده است (ابوالقاسمی ۱۳۹۲: ۲۶۷ و ۲۶۸). در این متن در معانی «به، برای، با، در، بر، روی، به‌عنوان، نسبت‌به، در برابر، به‌هنگام، مطابق‌با، بنابر، به سبب» به کار رفته است.

2. u-šān asp ī ardaxšīr grift ... ud *pad āxwarr* bast

آن‌ها اسب اردشیر را گرفتند ... به آخور بستند (کارنامه ۱۳، ۱۲: ۸).

۳. پیش‌اضافهٔ *az* (از اوستایی *hača*) برای دلالت بر مبدأ زمانی و مکانی به کار می‌رود و به صورت «از و ز و ز» به فارسی دری رسیده است (ابوالقاسمی ۱۳۹۲: ۲۷۱ و ۲۶۷). در متن با معانی «از، از سوی، از جانب، نسبت‌به، در مقایسه با، دربارهٔ، در طی» به کار رفته است.

3. ardaxšīr asp 2 *az bāragān ī ardawān* ... zēn kard.

اردشیر دو اسب از اسب‌های اردوان را ... زین کرد (کارنامه ۴، ۳: ۱۵)

۴. این سه حرف اضافه (*pad* و *az*)، در ترکیب با ضمیر متصل سوم شخص مفرد به صورت *pad-iš* و *az-iš* به کار رفته‌اند که در اینجا جزء پیش‌اضافه‌ها قرار می‌گیرد (نک. مقدم ۱۳۸۴: ۷۱ ی. ۱۵ و ۷۴-۷۵). برای مثال:

4. ān xwarrah ī xwadāyīh ī ahanūz aw-iš nē rasīd.

آن فره خدایی است که هنوز به او نرسیده است (کارنامه ۵، ۴: ۱۷).

۵. پیش‌اضافه *abāg* (از اوستایی **upāka*) برای نشان دادن همراهی و سازگاری به‌کار می‌رود و به صورت‌های «ابا، با، وا و فا» به فارسی دری رسیده است (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۲۶۸ و ۲۷۱). در این متن با گستره معنایی «با، همراه، باوجود و علیه» به‌کار رفته است.

5. Ardawān *abāg aswārān* saxt awišṭāft.

اردوان با سواران سخت شتافت (کارنامه ۵، ۴: ۱۸).

۶. پیش‌اضافه *andar* (از اوستایی *antarə*) برای نشان دادن زمان و مکان انجام دادن کار به‌کار می‌رود و به صورت‌های «اندر و در» به فارسی دری رسیده است (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۲۶۷ و ۲۷۰). در اینجا با معانی «در، اندر، به‌هنگام، در زمان، درون، نسبت‌به، در برابر» استفاده شده است.

6. ka ō dād ud hangām ī frahang rasīd pad dibīrīh ud aswārīh ud abārīg frahang ēdōn frahixt kū *andar pārs* nāmīg būd.

هنگامی که به سن و هنگام فرهنگ‌آموختن رسید، در دبیری و سواکاری و دیگر فرهنگ‌ها چنان فرهیخته شد در پارس نامی بود (کارنامه ۳، ۲: ۴).

۷. پیش‌اضافه *abar* (از اوستایی *upairi*) به صورت «ابر، بر و ور» به فارسی دری رسیده است (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۲۶۷ و ۲۷۱). معانی به‌کار رفته برای آن در این متن شامل موارد زیر است: «بر، روی، در، درباره، به».

7. Ardawān *abar man* ud tō ud wasān mardōm ... kāmgarḍar pādixšāy ast.

اردوان بر من و تو و بسیار مردم ... پادشاهی کامروا تر است (کارنامه ۳، ۲: ۲۹).

۸. پیش‌اضافه *tā* در فارسی میانه برای نشان دادن انتهای مکانی و زمانی به‌کار می‌رود (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۲۷۰) و به معنی «تا» به‌کار رفته است.

8. tigr *tā parr* pad aškamb andar šud.

تیر تا پر به شکم وارد شد (کارنامه ۳، ۲: ۱۴).

۹. پیش‌اضافه *pēš*: «پیش، نزد» در فارسی دری به صورت «پیش» آمده است (ابوالقاسمی، ۱۳۹۲: ۲۷۱).

9. Sāsān rāz ī xwēš čiyōn būd *pēš pābag* guft.

ساسان راز خویش را چونان بود پیش بابک گفت (کارنامه ۲، ۱: ۱۶).

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۰۹

۱۰. پیش اضافه čiyōn در معنی «چون، مانند» به کار رفته است.

10. u-mān nē abāyēd kū wuzurg mard čiyōn ašmā be ōzad hē...

نباید بزرگ مردی چون شما را می کشتیم... (کارنامه ۱۲، ۱۱: ۹).

۱۱. پیش اضافه azēr در معنی «زیر، پایین» استفاده شده است.

11. xwadāy ī mayān ī asmān azēr brāh ī mihr ēstēd.

خدای میان آسمان زیر درخشندگی مهر ایستد (کارنامه ۵، ۴: ۶).

در کارنامه اردشیر بابکان مجموعاً ۶۴ پیش اضافه مرکب در قالب ۳۱ نوع پیش اضافه منحصر به فرد دیده می شود. در این بین، پیش اضافه «ō pēš» (پیش) بالاترین بسامد را دارد.

جدول ۲-۳ بسامد پیش اضافه های مرکب

پیش اضافه های مرکب	فارسی نو	بسامد	درصد
ō pēš	پیش، نزد	۱۴	۲۲٪
pas az	پس از	۴	۶/۲٪
azpēš	پیش از	۳	۴/۷٪
hangām ī	هنگام، زمان	۳	۴/۷٪
ō nazdik	به نزدیک، نزد	۳	۴/۷٪
az dast ī	از دست	۳	۴/۷٪
frāz ō	فراز به سوی، فراز به	۲	۳٪
pērāmōn ī	پیرامون، در اطراف	۲	۳٪
az pas ī	از پس، در پی، به دنبال	۲	۳٪
nazdik ī	نزد، نزدیک	۲	۳٪
tā ō	تا به، تا به سوی	۲	۳٪
mayān ī	میان	۲	۳٪
ēdōn čiyōn	مانند، چونان	۲	۳٪
ō nazdik ī	به نزد، پیش	۲	۳٪
pad ēwēnag ī	به آیین، به مانند	۲	۳٪
az nazdik ī	از نزدیکی	۱	۱/۶٪
ō dast ī	به دست	۱	۱/۶٪
ahy az	پیش از	۱	۱/۶٪

پیش‌اضافه‌های مرکب	فارسی‌نو	بسامد	درصد
pad parwār ī	در اطراف، در حومه	۱	٪ ۱/۶
hōmānāgīh ī	همانند	۱	٪ ۱/۶
ēdōn čīyōn	مانند، چون	۱	٪ ۱/۶
čīyōn az	برای مثال از	۱	٪ ۱/۶
īpēš	پیش، نزد	۱	٪ ۱/۶
andar pēš ī	پیش، نزد	۱	٪ ۱/۶
nazd ō	نزدیک، به هنگام	۱	٪ ۱/۶
tā nazd	تا هنگام	۱	٪ ۱/۶
jud az	جدای از، غیر از	۱	٪ ۱/۶
ō nazdikīh ī	از نزدیکی	۱	٪ ۱/۶
pad dast ī	به دست	۱	٪ ۱/۶
ōdast ī	به دست	۱	٪ ۱/۶
pay ī	پی	۱	٪ ۱/۶

در ادامه مثال‌هایی از پیش‌اضافه‌های مرکب در ساختار گروه حرف‌اضافه‌ای کارنامه اردشیر بابکان آورده شده است:

12. pas Banāg ō pēš Ardaxšēr mad.

پس بناک به پیش اردشیر آمد (کارنامه ۷، ۳:۶).

13. zad šawād ān kas kē pas az ēn rōz pad ēč zan pad gēhān wistāx ud abē-gumān bawēd.

کشته شود آن کس که پس از امروز به زنی در جهان مطمئن و بی‌گمان باشد (کارنامه ۱۵، ۱۴:۵).

14. pēš az xwarišn, ō ān wināhgār ud mihdrōz dahēd.

پیش از خورش (آن را) به آن گناهکار و پیمان‌شکن دهید (کارنامه ۱۵، ۱۴:۷).

15. Ardaxšēr ud pus ī meh ī Ardawān az pas ī ān gōr taxt.

و اردشیر و پسر بزرگ اردوان به دنبال آن گور تاختند (کارنامه ۳، ۲:۱۴).

به‌علاوه، مجموعاً ۴۸ گروه حرف‌اضافه هسته‌پایانی در قالب ۷ پس‌اضافه ساده منحصر به فرد در متن وجود دارد. پس‌اضافه rāy بالاترین بسامد را در بین پس‌اضافه‌ها دارد. هیچ پس‌اضافه مرکبی در این اثر دیده نشد.

جدول ۳-۳ بسامد پس‌اضافه‌های اثر اردشیر بابکان

پس‌اضافه	فارسی‌نو	بسامد	درصد
rāy	از برای، به سبب، از روی، را	۲۴	۵۰٪
awiš	به آن، به او، برای او (متناسب با مرجع خود مفرد یا جمع معنی می‌شود)	۸	۱۶/۷٪
aziš	از او، از آن (متناسب با مرجع خود مفرد یا جمع معنی می‌شود)	۶	۱۲/۵٪
padiš	برای او، به او، برای آن، به آن، با (متناسب با مرجع خود مفرد یا جمع معنی می‌شود)	۴	۸/۳٪
abāg	با، همراه	۴	۸/۳٪
abar	بر	۱	۲/۱٪
az pas	از پس	۱	۲/۱٪

16. Pābag rāy ēč frazand ī nām.burdār nē būd.

از برای بابک هیچ فرزند نام‌برداری نبود (کارنامه ۲، ۵: ۱).

17. šāhpuhr warzīgar rāy frāz xwand.

شاپور برزگر را فراخواند (کارنامه ۱۸، ۱۷: ۲۲).

18. ardaxšīr asp 2 az bāragān ī ardawān ... zēn kard, ēk xwad ud ēk kanīzag abar nišast.

اردشیر دو اسب از اسب‌های اردوان را ... زین کرد، بر یکی خود و بر یکی کنیزک نشست (کارنامه ۴، ۳: ۱۵)

19. u-šān warrag-ēw abēr stabr az pas *hamē dawist.

از پس آن‌ها بره‌ای بسیار ستر می‌دوید (کارنامه ۵، ۴: ۱۱).

20. gizistag bawād gannāg mēnōg ī druwand kē ēn uzdēs ēdōn čēr ud pādyāwand kard
ēstēd ku... wuzurg xwadāy-iz, mard-ēw čiyōn ardaxšīr, ud spāh ī-š abāg
hāmōyēn az dast ī awēšān dušmanān ī druwandān ī uzdēsparistagān sar
ō stōwīh wardēnīd.

گجسته باد گناگ مینوی دروند که این بت را چنین پیروزمند کرده است که ...
پادشاهی بزرگ، مردی چون اردشیر، و سپاهی را که با او است همه را از دست این
دشمنان دروند و بت‌پرست پریشان گردانید (کارنامه ۱۳، ۱۲: ۷).

پس‌اضافه‌های aziš، awiš و padiš به مرجع پیش از خود برمی‌گردند، که ممکن است
بافاصله یا بدون فاصله قبل از آن‌ها آمده باشد. در این صورت، -š متصل به این
حروف اضافه، که به‌طور ثابت صیغه سوم شخص مفرد است، می‌تواند به صیغه‌های
گوناگون یا شمارهای مفرد و جمع برگردد که در این حالت ضمیر متصل -š عملاً نقشی
ندارد و زائد قلمداد می‌شود (نک. مقدم ۱۳۸۴: ۷۴-۷۶). مکنزی پس‌اضافه واقعی را rāy

می‌داند و باقی حروف اضافه‌ای که ما آن‌ها را با عنوان پس‌اضافه معرفی کرده‌ایم (مانند abar awiš, aziš, abāg و padiš) قید معرفی می‌کند. از این رو، به نظر مکنزی این‌ها آغازگر هستند چون از مفعولشان جدا شده‌اند و به نخستین عنصر نحوی در جمله پیوسته‌اند. بدین ترتیب، به نظر او awiš, aziš و padiš در اصل شامل حروف اضافه az, o و pad با مفعول ضمیری‌اند، اما در مواردی که هدف تأکید بر مفعول جمله پیش از آن‌ها است یا حتی زمانی که هدف تأکید بر عبارتی است که با kē موصولی آغاز می‌شود این‌ها قید به حساب می‌آیند و نقش آغازگر را دارند (همان، ۷۶-۷۹ و مکنزی ۱۹۹۰: ۴۸۷-۴۹۵). اما در اینجا به استناد گفته‌شده هر سه پس‌واژه‌ها حساب شده‌اند (نک. ابتدای عنوان).

21. xwamn-wizārān guft ku ān kē ēn xwamn padiš dīd...

خوابگزاران گفتند برای آن کسی که این خواب را دیدی ... (کارنامه ۲، ۱: ۱۳).

22. čē a-dān mard az kunišn ī xwēš awiš rasēd.

چراکه به مرد نادان از کنش خویش می‌رسد (کارنامه ۳، ۲: ۲۷).

23. tō nē _____ dānāgīhā kard, ka pad čis _____ kē zyān nē aziš šāyist būdan abāg wuzurgān stēzag burd.

تو نادانی کردی که بدان چیزی که از آن شایسته نبود زبانی به تو برسد با بزرگان ستیزه کردی (کارنامه ۳، ۲: ۲۵).

بررسی گروه‌های حرف اضافه‌ای هسته‌آغازی-هسته‌پایانی در کارنامه اردشیر بابکان نشان می‌دهد مجموعاً ۹ مورد حروف اضافه توأمان در قالب ۷ حرف اضافه منحصر به فرد در این اثر دیده شده که در این میان hammis ... az «به همراه...، به اتفاق» بیشترین بسامد را داشته است. مثال‌هایی از حروف اضافه پیچیده نیز در ذیل این بخش آمده است.

حروف اضافه توأمان	فارسی نو	بسامد	درصد
az ... hammis	به همراه، به اتفاق	۳	۳۳/۳٪
ēdōn čiyōn ... homānāg	چنان، مانند	۱	۱۱/۱٪
ō ... rōn	به، سوی	۱	۱۱/۱٪
bē ō ... enyā	به‌جز	۱	۱۱/۱٪
bē ... tā	به‌جز	۱	۱۱/۱٪
abāg ... rāy	از برای با...، برای با	۱	۱۱/۱٪
az ... rāy	از، به‌سبب ...	۱	۱۱/۱٪

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۱۳

24. ān jān az pist hammiš az dast ī ardaxšīr ō zamīg ōbast.

آن جام با آرد از دست اردشیر به زمین افتاد (کارنامه ۱۵، ۱۴: ۱۲).

25.

bāmdād ka xwaršēd tēy abar āwurd ēdōn čivōn wād ī gardāg homānāg bē widašt hēnd

بامداد که خورشید تیغ برآورد، مانند تندبادی بگذشتند (کارنامه ۵، ۴: ۱۰).

26. pūrsīd kū ān dō aswār ī ō ēn kust rōn āmad čē zamān bē wīdard.

پرسید که آن سوار که به این منطقه آمدند چه زمان بگذشتند؟ (کارنامه ۵، ۴: ۹).

27.

ēn xwadāyīh bē ō 2 tōhmag, ēk az tō ud ēk az dūdāg ī mīhrag ī anōšagzādān, envā wi nārdan nē šāyēd.

این پادشاهی به جز به دو تخمه سامان کردن نتوان، یکی از تو یکی از دودمان مهرگ انوشگزادان (کارنامه ۱۷، ۱۶: ۵).

28. az 7 frazand ī mīhrag bē man tā any kas nē mānd ēstēd.

از هفت فرزند مهرگ جز من کس دیگری نمانده است (کارنامه ۱۸، ۱۷: ۲۱).

29. ham ud az bīm ī ardaxšīr rāy ō ēn gyāg ānīd ham.

از بیم اردشیر به اینجا آورده شده ام (کارنامه ۱۸، ۱۷: ۲۱).

30. kārezār abāg kirm kardan rāy kas frēstīd.

برای با کرم کارزار کردن کسی را فرستاد (کارنامه ۱۴، ۱۳: ۲).

با مبنا قرار دادن معیارهای هاوکینز (۱۹۸۸) و با مقایسه درصد فراوانی کاربرد سه نوع حرف اضافه مشخص است که تمایل فارسی میانه به استفاده از پیش اضافه در مقایسه با پس اضافه به طور معناداری بالاتر است.

۵. آخرین سفر زرتشت

همان گونه که در بخش داده های گروه حرف اضافه در زبان فارسی میانه اشاره شد، حروف اضافه از لحاظ ساختاری در دو دسته ساده و مرکب قرار می گیرند. در فارسی نو نیز این دسته بندی دیده می شود؛ حروف اضافه ای که فقط از یک بخش با معنا یا یک تکیواژ تشکیل شده اند، حروف اضافه ساده اند (همچون از، به، با، تا، در، جز، بی، پیش، نزدیک، برای، روی، زیر، میان، پی، دنبال، مانند، کنار، پهلوی، مثل)، درحالی که حروف اضافه مرکب

از دو بخش با معنا یا دو تکواژ تشکیل می‌شوند (همچون بر روی، برپایه، به جای، بر ضد، غیر از، در عوض، به دست، به وسیله، به سبب، به علت، به دنبال، به سوی، از روی، به کنار، به طرف، در کنار، نظر به) (مشکوه‌الدینی ۱۳۸۴: ۲۳۶). براساس بررسی آماری داده‌های پژوهش حاضر، از مجموع ۳۱۴۲ گروه حرف‌اضافه هسته‌آغازی فارسی‌نو در اثر آخرین سفر زرتشت، ۲۹۹۰ گروه دارای پیش‌اضافه ساده (۹۵ درصد) و ۱۵۲ گروه دارای پیش‌اضافه مرکب (۵ درصد) هستند.

از مجموع ۲۹۹۰ گروه حرف‌اضافه ساده، حروف‌اضافه «به، از، در، بر، با، تا» به ترتیب بالاترین بسامد در بین حروف‌اضافه ساده را دارند. بسامد تمام حروف‌اضافه ساده این رمان در جدول زیر داده شده است.

بسامد پیش‌اضافه‌های ساده

پیش‌اضافه‌های ساده	بسامد	درصد
به	۱۰۲۹	٪ ۳۴/۵
از	۶۰۹	٪ ۲۰/۵
در	۳۶۶	٪ ۱۲
بر	۲۴۳	٪ ۸
با	۲۶۲	٪ ۹
تا	۱۳۱	٪ ۴
برای	۸۰	٪ ۳
کنار	۵۹	٪ ۲
میان	۴۸	٪ ۱/۵
روی	۴۷	٪ ۱/۵
چون	۳۲	٪ ۱
بالای	۲۰	٪ ۱
زیر	۱۵	٪ ۰/۵
مگر	۱۵	٪ ۰/۵
مثل	۷	٪ ۰/۲
جز	۶	٪ ۰/۲

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۱۵

پیش اضافه‌های ساده	بسامد	درصد
بدون	۶	٪ ۰.۲
مانند	۶	٪ ۰.۲
بی	۵	٪ ۰.۱
پیش	۴	٪ ۰.۱

در زیر برخی از مهم‌ترین پیش اضافه‌های ساده و کاربردشان با مثال آورده شده است:

- «به» عمدتاً برای نشان دادن پایان عمل، سوگند، نشان دادن مقابل بودن دو چیز، به معنی «نسبت به» و نشان دادن ظرفیت به کار می‌رود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).

۱. زرتشت به چهره دختر نگاه کرد. (فصل ۱۳: ۶۳)

۲. نگاهش به طاقچه اتاق افتاد. (فصل ۲۶: ۱۱۹)

۳. کسی را به شیز فرستاده اید؟ (فصل ۳۸: ۱۳۲)

- «از» بیشتر در زمان و مکان به کار می‌رود و معنی آغاز یا شروع می‌دهد؛ همچنین، برای بیان علت و سبب کار استفاده می‌شود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).

۱. خشم دیوان را از سخنانت ببین. (فصل ۲: ۱۵)

۲. اکنون از این جا دور شده است. (فصل ۱۰: ۴۸)

- «در» بیشتر برای نشان دادن ظرفیت زمان یا مکان به کار می‌رود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).

۱. چه اندیشه‌ها که در سر دارم. (فصل ۲۲: ۱۰۵)

۲. در روز مرگ نیز زمین پناه شماست. (فصل ۲۱: ۹۷)

- «بر» در معنی قرار داشتن بر بالا یا روی چیزی و در معنی لازم و واجب بودن امری به کار می‌رود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).

۱. هیچ زخمی بر تن ندارد. (فصل ۲۸: ۱۳۲)

۲. درود بر زرتشت عزیز. (فصل ۲۴: ۱۱۰)

- «با» بیشتر در معنی‌های «به همراهی»، «به وسیله» و «به کمک» استفاده می‌شود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).
- ۱. ما شب و روز با آنان بودیم. (فصل ۱۸: ۸۶)
- ۲. او با چشمانش آدمیان را گمراه می‌کند. (فصل ۲: ۱۵)
- «تا» وقتی پایان چیزی را در زمان یا مکان نشان دهد حرف اضافه است (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).
- ۱. این آب تا روستای آبانه می‌رود. (فصل ۲۸: ۱۳۰)
- ۲. تو تا شب وعده داده بودی، اکنون تا کی مهلت دارم؟ (فصل ۲: ۱۱)
- «برای»: بیشتر در معنی «به منظور»، «به سبب» و «به جهت» به کار می‌رود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).
- ۱. دعای غروبش را برای زروان می‌خواند. (فصل ۲۸: ۱۳۴)
- ۲. باید برای آموختن نرم بود. (فصل ۱۰: ۴۹)
- «چون» به معنی «مثل» و «مانند» است (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲):
- ۱. اندوه را چون سر ماری به سنگ خواهم کوفت. (فصل ۷: ۳۸)
- ۲. رویی چون ماه داری. (فصل ۲۰: ۹۵)
- «مگر» برای استثنا و در معنی «جز» و «از غیر» است (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۳).
- ۱. او عهدش را هیچ‌گاه نشکست، مگر در دلش. (فصل ۲: ۱۹)
- «جز» برای استثنا به کار می‌رود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۲).
- ۱. مثال ۱۲۶) من فرستاده کسی نیستم جز خودم. (فصل ۲۰: ۹۳)
- «مانند» برای نشان دادن شباهت به کار می‌رود (انوری و احمدی گیوی ۱۳۹۰: ۱۸۳).
- ۱. صدای هلهله‌شان مانند کارد آن مرد گاوکش در سینه‌اش فرو می‌رفت. (فصل ۱: ۶)
- حرف اضافه «مثل» نیز برای شباهت استفاده می‌شود.
- ۱. مثل سنگ خاموش بود. (فصل ۲: ۱۶)

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۱۷

۲. «بدون» برای نفی به کار می رود.

۳. دانایی بدون عشق و عشق بدون دانایی وجود ندارد. (فصل ۱۶: ۷۷)

نتایج بررسی گروه های حرف اضافه هسته آغازی که دارای حرف اضافه مرکب هستند نیز نشان می دهد که از مجموع ۱۵۲ گروه حرف اضافه ای مرکب، حروف اضافه «به درون، از میان، از روی، از کنار» به ترتیب بالاترین بسامد در بین حروف اضافه مرکب دارند:

بسامد پیش اضافه های مرکب

پیش اضافه های مرکب	بسامد	درصد
به درون	۵۸	٪ ۳۸
از میان	۲۳	٪ ۱۵
از روی	۱۷	٪ ۱۱
از کنار	۱۶	٪ ۱۰.۵
در برابر	۱۰	٪ ۶.۵
به سوی	۱۰	٪ ۶.۵
به دنبال	۵	٪ ۳.۵
در زیر	۴	٪ ۲.۵
در میان	۳	٪ ۲
به طرف	۲	٪ ۱.۵
به خاطر	۲	٪ ۱.۵
در کنار	۲	٪ ۱.۵

در ادامه مثال هایی از پیش اضافه های مرکب در ساختار گروه حرف اضافه ای این اثر داده شده است.

۱. به درون معبد رفت. (فصل ۱: ۷)

۲. از میان درختان گذشت. (فصل ۶: ۳۵)

۳. نگاهش از روی انگشت ها به ناخن ها رسید. (فصل ۲: ۱۰)

۴. وریش کرپن از کنار زرتشت گذشت. (فصل ۱: ۷)

در فارسی هر زمان بحث گروه مطرح می‌شود، ترتیب توالی هسته و وابسته اهمیت پیدا می‌کند. چنان‌که گفتیم حروف اضافه براساس اینکه پیش یا پس از متمم خود ظاهر شوند به دو دسته پیش‌اضافه و پس‌اضافه تقسیم می‌شوند (تالرمن، ۲۰۱۱: ۱۲۰). همان‌گونه که در رابطه با بسیاری از رفتارهای رده‌شناختی فارسی همچون مبحث هسته‌آغازی و هسته‌پایانی توافق کاملی میان زبان‌شناسان وجود ندارد، در رابطه با وجود هر دو نوع حرف‌اضافه پیش‌اضافه و پس‌اضافه نیز چنین حالتی دیده می‌شود. برخی محققان «را» را حرف نشانه برشمرده‌اند که نقش کلمه را در جمله تعیین می‌کند (نک. خانلری ۱۳۷۴، مشکوه‌الدینی ۱۳۷۴، شریعت ۱۳۷۱، وحیدیان کامیار ۱۳۸۱، فرشیدورد ۱۳۸۲ و احمدی گیوی و انوری ۱۳۹۰)؛ دیگر پژوهشگران معتقدند «را» در فارسی پس‌اضافه است. این گروه براین باورند حروف‌اضافه فارسی به غیر از «را» همیشه پیش از گروه اسمی خود ظاهر می‌شوند و نقش آن را مشخص می‌کنند (نک. خطیب رهبر ۱۳۷۲ و غلامعلی‌زاده ۱۳۷۴). شفائی (۱۳۶۳) نیز دسته‌ای از اجزای کمکی کلام را افزوده‌ها می‌داند که همان حروف‌اضافه هستند و شامل دو دسته‌اند؛ سرافزوده‌ها که همان حروف‌اضافه‌اند و پی‌افزوده‌ها که همان نشانه «را» است. علاوه بر این، عده‌ای نشانه «را» را حرف مفعولی در نظر گرفته‌اند و آن را حرف‌اضافه پسین می‌نامند که نشانه مفعول مستقیم و غیرمستقیم است (خیام‌پور ۱۳۷۲). با بررسی نقش پس‌اضافه را در فارسی (در مقایسه با دیگر زبان‌های ایرانی نو) آشکار می‌گردد که این پس‌اضافه کارکردهای گوناگونی دارد (دبیرمقدم ۱۳۹۳: ۱۲۱۹ و ۱۲۲۰). در پژوهش حاضر، با پیروی از دیدگاه خطیب رهبر (۱۳۷۲)، غلامعلی‌زاده (۱۳۷۴)، شفائی (۱۳۶۳) و خیام‌پور (۱۳۷۲) «را» به عنوان یک پس‌اضافه در فارسی نو در نظر گرفته شده است. با توجه به این پیش‌فرض‌ها گروه‌های حرف‌اضافه‌ای کتاب *آخرین سفر زرتشت* استخراج و مشخص شد که در مجموع از ۴۲۹۵ گروه حرف‌اضافه‌ای در این اثر، ۳۱۴۲ گروه حرف‌اضافه هسته‌آغازی (۷۳ درصد) و ۱۱۵۳ گروه حرف‌اضافه هسته‌پایانی (۲۷ درصد) هستند که «را» تنها پس‌اضافه فارسی است. بنابراین، تمایل فارسی به استفاده از پیش‌اضافه به‌طور معناداری بیشتر است.

۶. نتیجه‌گیری

در اثر فارسی میانه ۹۱/۳٪ گروه حرف‌اضافه هسته‌آغازی (پیش‌اضافه)، ۷/۳٪ گروه حرف‌اضافه هسته‌پایانی (پس‌اضافه) و ۱/۴٪ حرف‌اضافه هسته‌آغازی و هسته‌پایانی‌اند. در

اثر فارسی نو، ۷۳٪ هسته‌آغازی و ۲۷٪ هسته‌پایانی‌اند. بنابراین، در هر دو زبان فارسی میانه و فارسی نو گرایش به استفاده از پیش‌اضافه بیش از پس‌اضافه است. به علاوه، فارسی نو تمایل بسیار کمی به پس‌اضافه دارد چراکه تنها پس‌اضافه آن «را» است که درباره ماهیت حرف‌اضافه بودن آن هم، در بین زبان‌شناسان، اجماع کاملی دیده نمی‌شود. از این‌رو، مشخص است که در هر دو زبان تمایل به ترتیب هسته‌آغازی به‌طور نسبتاً معناداری مشابه است. اگرچه نسبت کاربرد گروه‌های حرف‌اضافه‌ای هسته‌آغازی و هسته‌پایانی در دو اثر تناسب کاملی ندارند و شمار پس‌اضافه‌های فارسی میانه بیشتر است، علت درصد پایین‌تر آن در فارسی میانه این است که تمایل غالب حروف‌اضافه در هر اثر، به‌صورت جداگانه، برای نگارنده اهمیت داشته تا نتیجه گرفته شود فارسی از دوره میانه به نو تغییر رده نداشته است. بنابر نظر درایر (۱۹۹۲) زبان‌های دارای ترتیب مفعول-فعل (OV) تمایل به استفاده از پس‌اضافه دارند، اما در زبان‌های دارای ترتیب فعل-مفعول (VO) تمایل به استفاده از پیش‌اضافه دیده می‌شود. از آنجا که هر دو زبان ترتیب مفعول-فعل و فعل-مفعول را حفظ کرده‌اند و وضعیتی بینابین فعل میانی قوی و فعل پایانی قوی دارند، می‌توان نتیجه گرفت که گرچه هر دو اثر ترتیب OV و VO را به‌صورت بینابین دارند، هر دو زبان در پیش‌اضافه پس‌اضافه بودن نیز ترتیب بینابینی دارند؛ بنابر آمار داده شده در اینجا، فارسی میانه به‌سبب شمار پس‌اضافه‌های بیشتر، طبیعتاً می‌تواند تمایل بیشتری به زبان‌های OV داشته باشد و فارسی نو به سبب داشتن صرفاً یک پس‌اضافه «را» ممکن است گرایش بیشتری به زبان‌های VO داشته باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. زبان‌های دارای ترتیب‌سازه‌ای SOV با بسامدی بیشتر از حد تصادف، پس‌اضافه‌اند.
۲. دبیرمقدم (۱۳۹۲: ۱۱۸-۱۱۹) معتقد است ۵ مؤلفه از ۲۳ مؤلفه همبستگی درایر (۱۹۹۲) در فارسی مصداق ندارند، در عوض ۶ مؤلفه دیگر او در پژوهش تکمیلی (۲۰۱۱) برای بررسی فارسی به کار می‌رود. در نتیجه، ۲۴ مؤلفه پژوهش دبیرمقدم از درایر (۱۹۹۲ و ۲۰۱۱) است.
۳. در اینجا از نسخه موجود در سایت زیر، که در کتابنامه ذیل نام مکنزی آورده شده، استفاده شده است:

<https://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/iran/miran/mpers/kap/kaplex.htm>

کتاب‌نامه

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۹۲)، *دستور تاریخی زبان فارسی*، تهران: انتشارات سمت.
- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۸۵)، *تاریخ زبان فارسی*، تهران: انتشارات سمت.
- ابوالقاسمی، محسن. (۱۳۷۸)، *تاریخ مختصر زبان فارسی*، تهران: انتشارات طهوری.
- اخلاقی، فریار و مصطفوی، پونه. (۱۳۹۸)، «رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها در دو گونه غربی و شرقی زبان گیلکی»، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی (ادب پژوهی)*، ۴ (پیاپی ۷)، ۸۵-۱۱۱.
- اشمیت، رودیگر. (۱۳۸۲)، *راهنمای زبان‌های ایرانی*، ترجمه حسن رضایی‌باغبیدی، تهران: ققنوس.
- انوری، حسن و احمدی‌گیوی، حسن. (۱۳۹۰)، *دستور زبان فارسی ۱*، ویرایش چهارم، تهران: فاطمی.
- البرزی، پرویز. (۱۳۹۵)، *زبان‌شناسی جمله: نگاهی جامع به مسائل زبان*، تهران: دانشگاه تهران.
- ثمره، یدا... (۱۳۶۹)، «تحلیلی بر رده‌شناسی زبان: ویژگی‌های رده‌شناختی زبان فارسی»، *مجله زبان‌شناسی*، شماره ۷ (۱)، ۶۱-۸۰.
- چهارسوقی‌امین، تینا. (۱۳۹۴)، «بررسی رده‌شناختی زبان گیلکی بیه‌پسی براساس مؤلفه‌های بیست و چهارگانه درایر»، *ادبیات و زبان‌های محلی*، شماره ۵ (۴)، ۱۵-۳۷.
- حامدی‌شیروان، زهرا، شریفی، شهلا و الیاسی، محمود. (۱۳۹۵)، «آرایش واژگان در گویش‌های فارسی خوزستان از منظر رده‌شناختی»، *فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، شماره ۳ (۲)، ۲-۳۲.
- حسن‌پورعزیزی، فاطمه. (۱۳۹۱)، «بررسی ساختار نحوی فارسی‌باستان در کتیبه بیستون از دیدگاه رده‌شناسی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- خیام‌پور، عبدالرسول. (۱۳۷۲)، *دستور زبان فارسی*، انتشارات تهران.
- دبیرمقدم، محمد و عبداللهی، مهرو. (۱۳۹۸)، «رده‌شناسی ترتیب واژه‌ها در گویش بابلی»، *علم زبان*، شماره ۶ (۱۰)، ۲۰۷-۲۴۱.
- دبیرمقدم، محمد، صحرایی، رضامراد و الشاعر، الملهم. (۱۳۹۸)، «رده‌شناسی زبان عربی برپایه مؤلفه‌های درایر (۱۹۹۲)»، *علم زبان*، انتشار آنلاین.
- دبیرمقدم، محمد. (۱۳۹۲)، *رده‌شناسی زبان‌های ایرانی*، جلد اول، تهران: سمت.
- راستارگویا، و. (۱۳۴۷)، *دستور زبان فارسی میانه*، ترجمه ولی‌ا... شادان، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- رضاپور، ابراهیم و عبداللهی، تهیمینه. (۱۳۹۷)، «ترتیب واژه در زبان سنگسری از دیدگاه رده‌شناسی زبان»، *زبان و زبان‌شناسی*، شماره ۹ (۲۱)، ۱۱۵-۱۴۵.
- رضایی، حدائق. (۱۳۹۰)، «جایگاه هسته در زبان فارسی: تأملی از دیدگاه رده‌شناسی درزمانی»، *مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی*، شماره ۳ (۲)، ۳۵-۴۶.
- رضایی، والی و بهرامی، فاطمه. (۱۳۹۴)، *مبانی رده‌شناسی زبان*، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۲۱

- رضایی، والی و محمد خیرخواه. (۱۳۹۴). «رده‌شناسی ترتیب واژه در گویش لری بویراحمدی». *ادبیات و زبانهای محلی*. شماره ۵ (۴). ۵۸-۴۱.
- زرشناس، زهره و صابونچی، علی. (۱۳۹۸). «بررسی آرایش سازه‌های متن سغدی دومار». *زبان‌شناخت*. شماره ۱۰ (۲). ۹۱-۶۷.
- الشاعر، الملهم. (۱۳۹۸). «تحلیلی بر ویژگی‌های رده‌شناختی زبان فارسی و زبان عربی: راهکارهایی برای تسهیل آموزش زبان فارسی و عربی». رساله دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- شریفی، شهلا. (۱۳۸۳). «بررسی آرایش واژه‌ها در زبان فارسی معاصر براساس ملاحظات رده‌شناختی». رساله دکتری زبان‌شناسی؛ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر شریعتی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- شریفی، شهلا. (۱۳۸۷). «آرای هاوکینز در حوزه رده‌شناسی آرایش واژه‌ها و بررسی انطباق یا عدم انطباق این آرا بر آرایش واژه‌ها در زبان فارسی». *زبان و زبان‌شناسی*. ۴ (۷)، ۹۶-۷۸.
- شفائی، احمد. (۱۳۶۳). *مبانی علمی دستور زبان فارسی*. انتشارات نوین.
- صفایی اصل، اسماعیل. (۱۳۹۴). «رده‌شناسی ترتیب واژه در زبان آذربایجانی». *زبان‌شناسی تطبیقی*. شماره ۵ (۹). ۱۸۶-۱۶۳.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۵). *آشنایی با تاریخ زبان‌های ایران*. تهران: پژواک کیوان.
- غلامعلی‌زاده، خسرو. (۱۳۷۴). *ساخت زبان فارسی*. تهران: احیاء کتاب.
- فرشیدورد، خسرو. (۱۳۸۲). *دستور مفصل امروز*. تهران: انتشارات سخن.
- فروه‌وشی، بهرام. (۱۳۸۶)، *کارنامه اردشیر بابکان*، تهران: دانشگاه تهران.
- کشوری، فرهاد. (۱۳۸۶). *آخرین سفر زرتشت*. تهران: انتشارات ققنوس.
- محموداف، ح (۱۳۶۵)، «ترتیب توالی کلمات در جملات ساده دوترکیبی فارسی»، ترجمه احمد شفائی، *مجله زبان‌شناسی*، شماره ۱ (۳)، ۶۶-۵۳.
- مشکور، محمدجواد. (۱۳۶۹). *کارنامه اردشیر بابکان*. تهران: آشنا.
- معین‌زاده، احمد. (۱۳۸۴). «زبان فارسی به مثابه زبانی هسته‌آغازین». *مجله زبان و زبان‌شناسی*. شماره ۲، ۱۳۵-۱۲۹.
- مقدم، آژیده. ۱۳۸۴. «ساختمان حروف اضافه منفرد در زبان‌های پهلوی ساسانی و فارسی میانه ترفانی»، *مجله زبان‌های ایرانی* ۱/۱، ۹۶-۶۶.
- مقدم، آژیده. ۱۳۸۸. «حروف اضافه توأمان و ترکیبات اضافی، در زبان‌های پهلوی ساسانی و پارسی میانه ترفانی»، *مجله زبان و زبان‌شناسی* ۱/۵، ۶۸-۴۹.
- منشی‌زاده، مجتبی و ناصح، محمدامین. (۱۳۸۶). «نگاهی رده‌شناختی به نحو زبان فارسی میانه پهلوی». *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان*. شماره ۲۲ (۱۹). ۲۵-۲.
- ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۶۵). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: نشر نو.

ناتل خانلری، پرویز. (۱۳۷۴). *دستور زبان فارسی*. تهران: طوس.
 واحدی لنگرودی، محمدمهدی. (۱۳۸۲). «ترتیب کلمات در جملات ساده و جفت‌های همبستگی در گویش کیلگی لنگرود». *ویژه نامه فرهنگستان (گویش شناسی)*. شماره ۱.
 هدایت، ندا (۱۳۹۵). «بررسی مؤلفه‌های توالی‌های واژه و همبستگی آن‌ها با توالی مفعول/فعل در گویش تاتی گیغان براساس دیدگاه رده‌شناختی درایر». *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*. شماره ۱ (۲). ۱۷۷-۱۹۶.

- Brunner, C. (1977). *A Syntax of Western Middle Iranian*. Delmar & New York: Caravan Books.
- Comerie, B. (1989). *Language universal and Typology*, 2nd edition, Chicago: university of Chicago press.
- Croft, W. (2003). *Typology and universals*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Croft, W. A., Kemmer, S., & Denning, K. (Eds.). (1990). *Studies in typology and diachrony: Papers presented to Joseph H. Greenberg on his 75th birthday* (Vol. 20). John Benjamins Publishing.
- Croft, William. *Typology and Universals*. Cambridge University Press, 1990.
- Dabir—Moghaddam, M. (2001). "Word order typology of Iranian languages". *The Journal of Humanities*, 2(8), 17–23.
- Darzi, A. (1996). "Word order, NP movements, and opacity conditions in Persian". University of Illinois at Urbana—Champaign.
- Dehdari, J. (2007). "Split headedness in Persian". Paper presented at the Second International Conference on Iranian Linguistics, Hamburg, Germany.
- Dryer, M & Haspelmath, M. (2011). "The World Atlas of Language Structures Online". Munich: Max Planck Digital Library.
- Dryer, M. (1992). "The Greenbergian word order correlations". *Language*, 68, 81–138.
- Dryer, M. (2011). "The evidence for Word order correlation". *Linguistic typology* (15), 335–380.
- Dryer, Matthew S. (2007). *Word Order*, In T. Shopen (Ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, vol. I: Clause Structure, 2nd ed. (pp. 61–131), Cambridge: Cambridge University Press.
- Dryer, Matthew S. 2005. "Order of object and verb". In *The World Atlas of Language Structures*, edited by Martin Haspelmath, Matthew S. Dryer, David Gil, and Bernard Comrie. Oxford University Press.
- Frommer, P. (1981). "Post—verbal phenomena in Qolloquial Persian syntax". Ph.D. Dissertation. University of Southern California.
- Greenberg, J. H. (1963). "Some universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements", In *Universals of Language*, J. H. Greenberg (Ed.), Cambridge, MIT Press, PP. 73–113.

تحلیل تاریخی حروف اضافه در متون فارسی میانه ... (فهیمة شکیا و دیگران) ۱۲۳

- Greenberg, J. H. (1966). Language universals, with special reference to feature hierarchies. The Hague: Mouton.
- Greenberg, J. H. (1974). Language typology: a historical and analytic overview. The Hague: Mouton.
- Grenet, F. (2003), La Geste D'Ardashir Fils De Pabag: *Kārnāmag ī Ardaxšēr ī Pābagān*.
- Hawkins, J. (1994). *A performance theory of order and constituency*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Heston, W. (1976). *Selected Problems in Fifth to Tenth Century Iranian Syntax*. Unpublished PhD dissertation, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Hyman, L. M., & Plank, F. (Eds.). (2018). *Phonological typology* (Vol. 23). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Karimi, S. (2005). *A minimalist approach to scrambling: Evidence from Persian*. Berlin, Germany: Mouton de Gruyter.
- Karimi, Simin. (1989). *Aspects of Persian Syntax, Specificity and the Theory of Grammar*, Doctoral dissertation, University of Washington.
- Koptjevskaja—Tamm, M., 2008. Approaching lexical typology. In: M. Vanhove, ed., 2008. pp. 3–52.
- Lazard, G. 1975, “Le Preverbe Moyen-Perse bē/ba”. *Acta Iranica* 5, Leiden: E. J. Brill, pp. 1-13.
- Lazard, G. 1986, “Les Prepositions pad et bē (ō) en Persan et en Pehlavi”, *Studia Grammatica Iranica*, Festschrift für Helmut Humbach/ R. Kitzinger, München, 245-255.
- Lehman, W.P (1978). *Syntactic Typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press.
- Lehmann, C., 1990. Towards lexical typology. In: W. Croft, K. Denning and S. Kemmer, eds., 1990. *Studies in typology and diachrony: Papers presented to Joseph H. Greenberg on his 75th birthday*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, pp. 161–185.
- MacKenzie, D. 1990, “When is a Postposition not a Postposition”, *Proceedings of the First European Conference of Iranian Studies*, Part 2, Middle and New Studies, Rome, pp.487-495.
- MacKenzie, D. 1993, *Kārnāmag ī Ardaxšēr ī Pābagān*, Göttingen; additions by Elio Provasi, Pisa 2010; TITUS version by Jost Gippert, Frankfurt a/M, 28.2.1998 / 22.6.1998 / 26.9.1999 / 1.6.2000 / 23.11.2002 / 31.10.2010: <https://titus.fkidl.uni-frankfurt.de/texte/etcs/iran/miran/mpers/kap/kaplex.htm>
- Marashi, Mehdi. (1970). “The Persian verb: A partial description for pedagogical purposes”. Unpublished doctoral Dissertation. University of Texas, Austin.
- Moravcsik, E. A. (2013). *Introducing language typology*. Cambridge University Press.
- Reichelt, H. (1909). *Avesta Reader* (Texts, Notes, Glossary and Index). Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Roberts, J. R. (2009). *A Study of Persian Discourse Structure* (in in corporation with Behrooz Barjaste Delforooz and Carina Jahani). Uppsala University Press.

- Skjærvø, Prods Oktor. 2013, "Middle West Iranian", Edited By Gernot Windfuhr, in *The Iranian Languages*.
- Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. New York: Harcourt, Brace & CY.
- Tabaian, H. (1974). "Conjunction, Relativization and Complementation in Persian". PhD dissertation, Northwestern University, Evanston.
- Taghvaipur, M. (2005). "Persian Relative Clause in Head-driven Phrase Structure Grammar". PhD Thesis, University of Essex.
- Tallerman, M. (2011). *Understanding Syntax*. 3rd edition. Hodder education.
- Vennemann, T. (1974). "Topics, Subject and Word Order": SXV to SVX via TVX. *Historical Linguistics*. 339_376.